

izvirni znanstveni članek

UDK 908(497.4 Istra)"1803"
923 Breckerfeld, F.A.
prejeto: 15. 1. 2002



Daniela Juričić Čargo

magistra zgodovine, arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

Potovanje Franca Antona Breckerfelda v Istro leta 1803

IZVLEČEK

Leta 1803 je kranjski plemič Franc Anton Breckerfeld odpotoval v Istro z nalogo, da izvede novo davčno regulacijo v Pazinski grofiji. V času bivanja v Istri je veliko potoval in svoja opazovanja strnil v pismih Jožefu Kalasancu Erbergu, poslanih v Ljubljano, in zapiskih, ki so nastali na teh potovanjih. V teh zapiskih je Breckerfeld opisoval kraje, ki jih je obiskal, splošno gospodarsko stanje in običaje Istranov. Poleg tega je napisal priložnostni spis o upravni enotnosti Istre ob priključitvi bivše beneške Istre Avstriji.

KLJUČNE BESEDE

Istra, Franc Anton Breckerfeld, potopis, davčna regulacija

SUMMARY

THE JOURNEY OF FRANCO ANTON BRECKERFELD TO ISTRIA IN THE YEAR 1803

In the year 1803 the Carniolan nobleman Franc Anton Breckerfeld started on a journey to Istria with a task to put into effect tax regulation in the county of Pazin. During his staying in Istria Breckerfeld travelled a lot, and summarised his observations in letters to Jožef Kalasanc Erberg in Ljubljana, and in notes he made during those journeys. In his notes Breckerfeld described places he visited, the general economic conditions, and customs of Istrian people. Beside that he wrote an occasional essay on administrative unity of Istria at the annexation of the former Venetian Istria to Austria.

KEY WORDS

Istria, Franc Anton Breckerfeld, travel diary, tax regulation

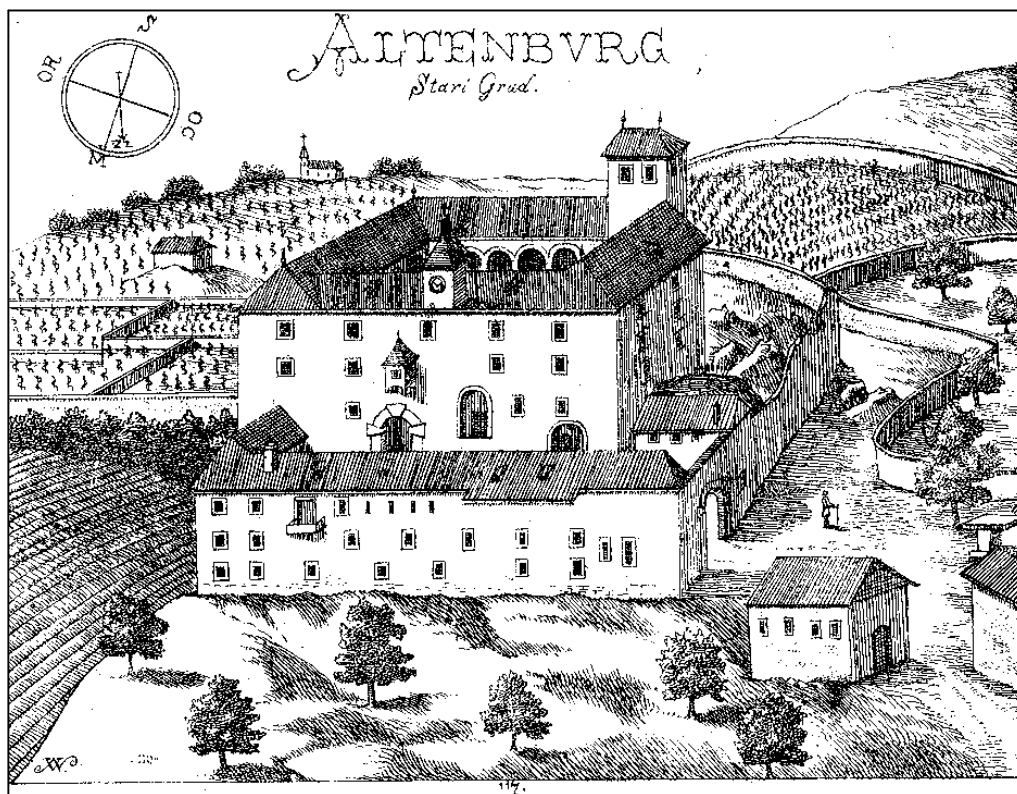
Uvod

Ko so kranjski deželni stanovi leta 1803 Francu Antonu Breckerfeldu¹ poverili delo komisarja za davčno regulacijo v Pazinski grofiji, je bil ta kranjski plemič star že 63 let. Rodil se je 3. januarja 1740 v Starem gradu (Zagrad pri Otočcu), umrl pa je 30. januarja 1806 v Ljubljani. Bil je topograf in leksikograf. Zbiral je leksikografsko gradivo, slovenske botanične in zoološke izraze, pregovore, izraze za kmečka opravila, arhivsko gradivo za biografije in genealogije kranjskih plemiških družin in pomembnih Kranjcev, epitafe in gradivo za topografijo Kranjske (zlasti Dolenjske). Dopolnil je Valvasorjevo Topografijo Kranjske in napisal topografijo Novega mesta. Ukvarjal se je tudi z gospodarskimi vprašanji in kot član Kranjske kmetijske družbe leta 1803 sestavil pripombe k vinogradniškemu zakonu ter spomenico o izboljševanju trtnih sort.

Pričakovanja kranjskih deželnih stanov, ko so na službeno pot v Istro poslali Breckerfelda, so se ohranila v Opornih točkah za regulacijo davkov v

Pazinski grofiji, ki jih je dobil pred odhodom.² Ker so ga zanimale zgodovinske, kulturne, etnološke in druge znamenitosti, je v času svojega bivanja v Pazinski grofiji – nekoliko zaradi narave dela, ki ga je opravljal, nekoliko zaradi lastnega užitka – veliko potoval in opažanja strnil v pismih, ki jih je pošiljal svojemu prijatelju, baronu Jožefu Kalasancu Erbergu v Ljubljano. V arhivu gospodstva Dol, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, se je ohranilo 14 istrskih pisem Franca Antona Breckerfelda baronu Jožefu Kalasancu Erbergu in izvleček iz dnevnika. Omenjeno gradivo je nastalo v času od 27. junija do 27. oktobra 1803.³

Poleg pisem so se iz časa Breckerfeldovega bivanja v Pazinu ohranili tudi nekateri njegovi opisi bivše beneške Istre in starih avstrijskih posestev v notranjosti ter številni prepisi epitafov, ki jih je našel na svojih popotovanjih.⁴ Ob spoznavanju znamenitosti dežele je Breckerfeld napisal tudi priložnostni sestavek o enotnosti Istre in njegovih videnjih istrskih razmer ob priključitvi beneškega dela Istre Avstriji.⁵



Stari grad pri Otočcu po Valvasorju (rojstni kraj F. A. Breckerfelda). (J. V. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, III. zv., knj. XI, 2. izdaja, Novo mesto 1877-79, str. 15).

¹ Mal, Breckerfeld, *Slovenski biografski leksikon*, 1925-32, str. 57; Umek, Breckerfeld, *Enciklopedija Slovenije*, 1988, str. 363.

² ARS, AS 730, fasc. 121, Načela regulacije davkov v Pazinski grofiji 1803.

³ Pisma s potovanja v Istro je Breckerfeld oštevilčil. Iz vsebine pisma št. 6 izvemo, da je 29. junija 1803 pisal baronu Erbergu iz Kastava, vendar to pismo ni ohranjeno.

⁴ Gradivo, ki ga je Breckerfeld zbral na svojem potovanju v Istri, hrani Arhiv Republike Slovenije, Gospodstvo Dol, AS 730, fasc. 76, 79, 121 in 124.

Istra na začetku 19. stoletja

Breckerfeldovo potovanje sodi v čas velikih političnih sprememb na Istrskem polotoku. Po dolgih stoletjih delitve na beneški in avstrijski del je bila Istra politično združena pod avstrijsko krono. Upravno sta bili pokrajini še vedno ločeni in zdi se, da oblast ni imela prave predstave o tem, kako naj upravno razdeli pokrajino. V Kopru je bil ustanovljen provizorični gubernij za bivšo beneško Istro, ki je bil podrejen dvorni komori.⁶ Z dvornim dekretom je bila 5. aprila 1803 bivša beneška Istra združena v tržaško-istrski gubernij s sedežem v Trstu, Pazinska grofija pa je bila kot okrožni komisariat priključena postojnskemu glavarstvu in ljubljanskemu guberniju.⁷ Na osnovi opazovanj razmer je Breckerfeld napisal sestavek,⁸ v katerem se je zavzel za upravno celovitost Istrskega polotoka. Ne glede na to, ali je sestavek nastal po ukazu oblastnikov ali pa je le sad Breckerfeldovega pozornega in kritičnega opazovanja razmer, v katerih se je znašel, prinaša nekaj zanimivih predlogov in pobud v zvezi z izboljšavo gospodarskega stanja v Istri.

V nekajmesečnem bivanju je Breckerfeld doživel Istro kot obubožano deželo, ki je bila nekoč bogatejša in v kateri je videl veliko gospodarskih potencialov. Revščina je bila posledica več stoletij trajajoče gospodarsko-socialne in demografske krize, ki je izhajala iz položaja obmejne dežele, v kateri sta "merili" svojo politično moč avstrijska in beneška oblast.⁹ Ljudje, ki so več stoletij živeli ob meji, so do nasprotni strani čutili zavist in sovražstvo. Toda pri političnih in razrednih pregonih so iskali zatočišče prav na nasprotni strani, a so ga dobili le, če so za to obstajali politični interesi. Meja med državama je bila stoletja vir nenehnih sporov in obmejnih nesoglasij zaradi zemlje, paše

in podobnih v glavnem gospodarskih vprašanj.¹⁰ Misel o enotni Istri pri ljudeh ni bila prisotna in isto velja tudi za oblastnike. Breckerfeld je kot naključni zunanji opazovalec poskušal trezno ugotoviti, kje so vzroki slabih gospodarskih razmer in katere pomanjkljivosti bi bilo treba odpraviti, da bi Istri zagotovili nujno potrebni zagon.

Sestavek je Breckerfeld začel z geografskim opisom in osnovnimi podatki o gospodarstvu in populaciji avstrijske Istre. Nadaljeval je z dramatičnim opisom rodovitnosti in bogastev dežele, ki je bila kljub ugodnemu podnebju, rodovitni zemlji in razpoznavnimi sledovi nekdanjega bogastva revna: "Če se pozorno zazremo v Pulj, Poreč, Koper in tudi v Tinjan, Pićan, Gračišće, Lindar in Pazin, ruševine njihovih zapuščenih hiš in gradov kažejo, da je Istra nekoč bila in da je ni več!"¹¹ Prvi pogoj za rešitev iz revščine je Breckerfeld videl v upravni združitvi bivše beneške in avstrijske Istre, saj je bila to gospodarsko in etnično enotna pokrajina. Politična razdeljenost je vplivala na miselnost ljudi, zato nekaterih sporov, nesoglasij, tesnobe in strahu ni bilo mogoče rešiti čez noč.

Kljub vsemu je Breckerfeld optimistično zapisal: "Ti razdvojeni Istrani se bodo bratsko objeli brž ko bodo čutili, da brez razlike stojijo pod enim poglavarjem, da so sinovi enega ljubečega očeta. Naj bo le ena Istra!... Iz vsakih ust je treba sneti izraz beneška Istra. Ne obstaja nobena beneška Istra več! Sinove prvotno istega roda združuje že jezik, ki bo združil tudi srce, brž ko zgine sij hudega sumničenja. Na mesto zlobne zavisti bo stopila bratska ljubezen brž, ko bo le ena domovina, spet ena Istra."¹² Enotna Istra bi po njegovem mnenju postala varnejša predvsem zaradi boljšega nadzora nad enotno pokrajino, gospodarski razvoj pa bi onemogočil brezdelje, saj "brezdelje naredi ceste za nevarne, polni zapore s tatovi, roparji in morilci".¹³ Leta 1803 je bilo tako v pazinskem zaporu od 10 do 15, v Poreču med 15 in 20, Rovinju 25 in v Kopru več kot 80 zapornikov in sicer le v mesecih juliju in avgustu.

Zaradi odlične geografske lege bi združitev omogočala razvoj kopenske in pomorske trgovine, seveda pod pogojem, da bi primorska mesta povezali z notranjostjo polotoka po cesti čez Učko in naprej s Kranjsko. Smotno bi bilo zgraditi cesto iz Pazina proti Kanfanarju in Rovinju ali čez Žminj in Vodnjan do Pule. Nujnejša pa naj bi bila poštna cesta iz Pazina preko Buzeta do Trsta.¹⁴ Ob združitvi in razvoju cestnega omrežja bi Istra potre-

⁵ ARS, AS 730, fasc. 76 in 124.

⁶ Cova, La prima annesione, str. 202.

⁷ Darovec, Pregled zgodovine Istre, str. 55; Žontar et al.: Priročniki in karte, str. 78; Cova, La prima annesione, str. 202.

⁸ ARS, AS 730, fasc. 76, 124. Del spisa se hrani v fasc. iklu 76 pod naslovom: Breckerfeldov sestavek o enotnosti Istre ob priliki priključitve benečanske Istre k Avstriji. Prvi del spisa se hrani v fasc. 124 v mapi Topografija Kranjske II, Avstrijska Istra.

⁹ Omenimo naj le dve veliki vojni (Beneško-avstrijska vojna 1508-1516 in vojna za Gradiško 1615-1617(8)), po katerih se je v Istri drastično zmanjšal njen gospodarski in človeški potencial. Avstrijska Istra je bila od 15. stoletja Kranjski "priključeno" gospostvo, vendar zaradi prevladujoče deželno knežje komorne posesti njen pravi položaj ni bil nikoli popolnoma dorečen. Formalno-pravno je bila priključena Kranjski leta 1747 kot del Postojnske kresije. Ko je Beneška republika izgubljala položaj evropsko pomembne politične sile, so bila njena istrska posestva vse bolj kolonija, ki so bila zanimiva le, če so bila koristna. Prim.: Bertoša, Društvene strukture u Istri, str. 127-132; Juričič Čargo, O odnosih Kranjske, str. 176; Mitis, La Contea di Pisino, str. 103-111.

¹⁰ O tem več: Bertoša, Migracije i antagoni stičke grupe, str. 7-26.

¹¹ ARS, AS 730, fasc. 124.

¹² ARS, AS 730, fasc. 76.

¹³ ARS, AS 730, fasc. 124.

¹⁴ V to so Breckerfelda prepričale lastne izkušnje dolgotrajnega čakanja na pošto in časopisje iz Trsta.

Herren von Breckerfeld zum Impelhofen.

<p>Petrus von Breckerfeld geb. 2. Juli 1670. M.D. D. d. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670.</p>	<p>Konrad von Breckerfeld geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670.</p>	<p>Wolff Konrad von Breckerfeld geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670.</p>	<p>Johann Sigismund von Breckerfeld geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670.</p>	<p>Franz Anton von Breckerfeld geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670. geb. 2. Juli 1670.</p>
<p><i>Das Reichthum dieses Hauses ist in dem Familien-Buche beschrieben worden: auch ist die Geschichte dieses Hauses in dem Familien-Buche beschrieben worden.</i></p>	<p><i>Das Reichthum dieses Hauses ist in dem Familien-Buche beschrieben worden: auch ist die Geschichte dieses Hauses in dem Familien-Buche beschrieben worden.</i></p>	<p><i>Das Reichthum dieses Hauses ist in dem Familien-Buche beschrieben worden: auch ist die Geschichte dieses Hauses in dem Familien-Buche beschrieben worden.</i></p>	<p><i>Das Reichthum dieses Hauses ist in dem Familien-Buche beschrieben worden: auch ist die Geschichte dieses Hauses in dem Familien-Buche beschrieben worden.</i></p>	<p><i>Das Reichthum dieses Hauses ist in dem Familien-Buche beschrieben worden: auch ist die Geschichte dieses Hauses in dem Familien-Buche beschrieben worden.</i></p>

Rodovnik družine Breckerfeld (ARS, AS 1075, Zbirka rodovnikov, šk. 1, št. 30).

bovala večje število stalno nameščenih vojakov v notranjosti polotoka, ki bi prinesli denar in omogočili oživitev gospodarstva z nakupovanjem poljedelskih izdelkov, saj "kmet, ki vidi, da se njegovi proizvodi ne morejo prodajati, dela le za svoje potrebe, se zadovoljuje z malim in obdeluje svoje polje le zase, kolikor ima dovolj za zadovoljevanje svojih potreb ter sadi le čebulo, česen, koruzo in zelje. Izkušnja uči, da poljedelstvo najbolje uspeva tam, kjer ima dovolj uporabnikov."¹⁵ V tem kontekstu je Breckerfeld predlagal namestitev vojakov pri Čepiću, kjer je imel nekoč grof Auersperg kobilarno. S pomočjo vojske bi bilo možno izsušiti Čepiško jezero, za kar bi po Breckerfeldovih izračunih potrebovali približno 130.000 goldinarjev. Z izsušitvijo bi pridobili veliko površino travnikov ter izboljšali vremenske razmere in zdravje ljudi.¹⁶

V naslednjem predlogu se je Breckerfeld lotil izobraževanja. V takratni avstrijski Istri niso pre mogli državnih učnih zavodov, v beneški pa je obstajala le latinska gimnazija v Kopru.¹⁷ V duhu razsvetljenega izobraženca je zato predlagal, naj v

Pazinu ustanovijo nemško normalko (štiriletno šolo) in latinsko gimnazijo, saj bi "poleg tega, da bi pri ustanovitvi šolskih ustanov prihajal v obtok denar, tudi država ne bi nič manj pridobila na izobrazbi duhovitih Istranov, čigar dobri talenti bi se sicer izgubili... Zelo zbuja pozornost, da se v istrskih mestecih, kjer sploh ni manufaktur ali tovarn, živahna mladina brezkoristno potika v nezgojenosti in brez vodstva in se od malih nog navaja na brezdelje... Poleg tega bo povzdigovanje nemškega jezika v celi Istri in avstrijski Italiji politična nujnost".¹⁸ Izdelal je tudi finančni načrt vzdrževanja šolskih ustanov in učiteljev, ki naj ne bi bili državi v breme. Predlagal je, naj bi cerkveni skladi, ki so posedovali znaten kapital,¹⁹ denar za vzdrževanje šolskih učiteljev prispevali sorazmerno s svojimi letnimi obrestmi. Na ta način naj bi v Pazinski grofiji zbrali letno približno 2500 goldinarjev. Breckerfeld je menil, da bi država imela večjo korist, če bi ta denar uporabila za vzgojo in

¹⁵ ARS, AS 730, fasc. 124.
¹⁶ O Čepiškem jezeru in nezdravem zraku je pisal že J. V. Valvasor. Glej: Holz, Slava vojvodine Kranjske, str. 217.
¹⁷ O razvoju šolstva v Istri glej: Labinjan, Razvoj šolstva u Pazinu, str. 179-209.

¹⁸ Prav tam. Na odprtje nemške gimnazije v Pazinu so morali Istrani čakati do leta 1836. Ustanovljena je bila pri frančiškanskem samostanu, kot je predlagal že Breckerfeld.
¹⁹ Po Breckerfeldovem mnenju je imel verski sklad v Istri prevelike dohodke, saj so mu pripadli npr. dohodki razpuščenih samostanov v Sv. Petru u Šumi in Čepiću ter posestva ukinjene Pičenske škofije.

šolanje mladine, kot če se pritekajoče obresti ponovno vlagajo k nekemu "mrtvemu kapitalu". Predlagal je, naj šolo ustanovijo pri frančiškanskem samostanu v Pazinu, ki bi lahko dal učiteljski kader in prostore za bivanje zunanjih učiteljev. Pazinsko gospostvo bi za šolsko zgradbo lahko ponudilo hišo poleg samostana. Lega Pazina v središču Istre, poceni hrana, zdrav zrak, učenje nemškega in latinskega jezika obenem in opremljena šolska ustanova, ki se redko najde v soseščini, naj bi pritegnila starše otrok iz bivše beneške Istre, da bi svoje otroke vpisovali v tamkajšnjo šolo.

Breckerfeld se je veliko ukvarjal z gospodarskimi vprašanji, zato je opazil, da je dežela rodovitna, le proizvodni načini so bili zastareli in to je bil poleg čudnega malodušja, ki je vladalo med ljudmi, eden izmed vzrokov velike revščine. Žito so mlatili kar na tleh, veliko zemljišč je bilo neobdelanih, komaj so poznali pridelavo krompirja, v bivši beneški Istri naj bi se poljedelstvo še bolj "dušilo" zaradi bogastva bližnjega morja. Omembe vredna je bila le pridelava oljčnega olja in vina. Spodbujati bi morali vzgojo murve in drugih sadnih dreves, čebelarstva in naprednejše ovčereje. Tudi v pismih Jožefu Kalasancu Erbergu omenja prehrabene in gospodarske navade Istranov: ajdo so komajda pridelovali, od nje pa sploh niso plačevali desetine oziroma je sploh niso šteli med žitarice. Tudi od telet niso pobirali desetine, saj so pod pojmom "desetina od mladičev" razumeli le desetino od jagenjkov. Razširjena je bila ovčereja, a je Breckerfeld ocenil, da bi bila lahko boljša. Gojili so namreč le t.i. padovanske ovce, španske pa le v Lupoglavu.²⁰

Pri vztrajanju na združitvi obeh delov Istre je bil Breckerfeld, kot kaže, osamljen, saj je v sestavku prepričeval dvorno komoro in kranjske deželne stanovne o smiselnosti tega predloga. Dvorno komoro je hotel prepričati, da se brez združitve Istre ne bo dalo urediti političnih ali erarnih razmer v deželi, zaostajala pa naj bi tudi trgovina in posledično gospodarstvo nasploh. Kranjski deželni stanovi so imeli pomisleke predvsem do prodora istrskega vina na kranjsko tržišče. Breckerfeld je temu odločno ugovarjal, saj so istrska vina že imela svoje tržišče in ne bi smeli imeti nobenih predsodkov, da bi njihova prodaja zmanjševala prodajo zlasti vipavskih in dolenskih vin. Med drugim je zelo slikovito zapisal: "Kljub najboljši trgovski cesti čez Učko se v Ljubljani v številnih točilnicah težko ali pa sploh ne dobi istrskih vin: in lahko bi trdili, da se v Ljubljani zapije več šampanjca in renskih kot čepiških ali drugih istrskih vin."²¹

Na vprašanje, h kateremu upravnemu organu naj priključijo združeno Istro, je Breckerfeld kot kranjski plemič vztrajal pri priključitvi k ljubljanskemu guberniju. Poudaril je, da je bila tretjina Istre že stoletja inkorporirana Kranjski in glede na to naj je od Kranjske ne bi bilo mogoče odtrgati brez kršenja deželnoknežjih pogodb.²² Ozrl se je na ugoden geografski položaj Trsta in Reke, vendar je pragmatično menil, da "razen deželnega glavarstva na Kranjskem nobena oblast ne more dajati koristi komorni blaginji in blaginji Istre".²³ Obe obmorski pristanišči je primerjal z Benetkami, ki naj bi slej ko prej prišle v navzkrižje s koristmi Istre: "Kot so Benetke nekoč pustile obubožati Istro, prav tako bi morala tudi Trst in Reka prekrizati njene koristi."²⁴

Regulacija davkov v Pazinski grofiji

Iz opornih točk, ki jih je pred odhodom prejel Breckerfeld, je razvidno, da so regulacijo davkov v Pazinski grofiji že v letih 1793 in 1794 zahtevali pazinsko gospostvo in njegovi podložniki.²⁵ Stanovska komisija za regulacijo davkov naj bi popravila sporni podložniški davčni operat, izdelan v letih 1783 in 1784. V komisiji so bili poleg Breckerfelda še pisar (kanclist ali aktuar), predstavniki gospostva in predstavniki komuna,²⁶ za katerega se je izdelovala rektifikacija davkov. Rektifikacijo je bilo treba izdelati za cel komun, tako kot je bila to že stoletja navada v Pazinski grofiji.²⁷ Za Breckerfeldovega pomočnika je bil določen računski svetnik Elsner.

Na temelju prvih rektifikacijskih aktov iz leta 1801 je bilo v Pazinski grofiji 910 hub. Huba je bila ocenjena na vrednost 1 goldinarja in 30 krajcarjev. Komuni so morali svojo posest prijavljati sami. V davčni operat, ki so ga morali tudi oceniti, ovrednotiti in pripraviti njegov celoten izračun, so morali vključiti tudi terjatve gospostva. Izdelan operat je potrjevalo državno knjigovodstvo. Po potrditvi celotnega davčnega operata so lahko izdelali davčne registre za posamezen komun.

²² Kranjski deželni stanovi so vse do konca 18. stoletja nasprotovali ločevanju Istre od Kranjske. Nazadnje so leta 1790 dosegli, da so Slovenska marka, Metlika, Kras in Istra ostala Kranjski priključena gospostva. Faber, Vom Schicksalverlauf einer Grenzregion, str. 286.

²³ Holz, O uvozu vina, str. 149-153.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Lastnik Pazinske grofije je bil takrat markiz Franc Enej Montecuccoli. Pazinsko gospostvo je ostalo v lasti modenske rodbine Montecuccoli do leta 1878. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 342-343; ARS, AS 730, fac. 76.

²⁶ Pazinsko grofijo je sestavljalo 28 komunov, v glavnem kmečkih, ki so jih vodili župani, požupi in nekaj drugih, od podložnikov izvoljenih funkcionarjev. De Franceschi, *Storia documentata*, str. 140-147; Bratulić, *Funkcije župana*, str. 147-160.

²⁷ Bratulić, *Urbari pazinskog feuda*, 1963-64, str. 141-204.

²⁰ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 25. 7. 1803. Hoff leta 1808 omenja 1000 španskih ovac v Lupoglavu in obsežno trgovino z volno. Hoff, *Historisch*, 3. del, str. 111.

²¹ ARS, AS 730, fasc. 76. Več o trgovini z vino m med Istro in Kranjsko v prvi polovici 19. stoletja glej: Holz, O uvozu vina, str. 149-153.

Stroške dela komisije za regulacijo davkov je v celoti pokrivala Pazinska grofija oziroma njeni podložniki. Koliko jih je davčna regulacija stala, ni mogoče ugotoviti. Ohranil se je le Breckerfeldov stroškovnik poti iz Ljubljane v Pazin, ki ga je predložil 27. julija 1803. Navedel je, da ga je potovanje skupaj z napitninami in nekaj hrane ter nočitvami v Pazinu stalo 71 goldinarjev in 30,5 krajcarjev.²⁸

O napredku pri delu v zvezi z davčno regulacijo je Breckerfeld poročal prijatelju baronu Erbergu. Sodeč po ohranjenem izvlečku iz Breckerfeldovega dnevnika²⁹ so seje komisije za davčno regulacijo potekale približno vsak drugi dan. Že 18. julija 1803 so izdelali glavne izkaze davkov za 13 komunov, potrebno pa jih je bilo izdelati še za preostalih 15.³⁰ Instrukcija je nekoliko dvoumno določala izdelavo individualnih davčnih izkazov, saj ni jasno predpisala, ali jih gospodstvo sme izdelati brez navzočnosti članov komisije. Breckerfeld je upal, da bo odgovor odbora stanovskih poverjenikov iz Ljubljane, ki so ga čakali, za njih pozitiven, saj je bil do pazinskega gospodstva precej nezaupljiv. Razlog je bila popolna zmeda in neurejenost, ki jo je našel v njegovi registraturi. Čeprav je bila razdeljena na tri urade – sodno, politično in gospodarsko pisarno – v arhivu niso premogli priročnih urbarjev ali rektifikacijskih napovednih tabel. Ko je zahteval kakšen dokument, ga niso mogli najti.³¹ Župani komunov, ki so prihajali v Pazin urejevati svojo davčno napoved, so prinašali dokumente, ki jih gospodstvo sploh ni premoglo. Tako je npr. župan iz Gračišča prinesel s seboj overovljeno listino iz graškega knjigovodstva o višini njihovega davka, imenovanega gravamina.³²

Dne 25. julija 1803 je Breckerfeld poročal, da bo v enem tednu dokončal davčni operat za vse komune Pazinske grofije, istočasno pa je tožil, da iz Ljubljane še vedno ni prejel odgovora, kdo bo izdelal individualne davčne izkaze.³³ Zapisnik davčnega operata je končal do 23. avgusta 1803, a so morali pripraviti še njegov celotni izračun. Po skoraj dvomesečnem bivanju v Istri je imel Breckerfeld občutek, da mu posel uhaja iz rok in

nadvse si je želel domov.³⁴ Pri dokončanju dela ni imel sreče. 3. septembra 1803 je pisal v Ljubljano, da izdelavo operata zadržujejo gospodstvo in računovodja Elsner in Breckerfeld je z obžalovanjem napisal: "Pomilujem vsakega lastnika gospodstva, ki ima tako počasne uslužbenke, kot jih ima dobri Montecuccoli."³⁵

Breckerfeldovi istrski zapiski

Breckerfeldovo potovanje s kočijo v Pazin se je začelo 27. junija 1803. Pot ga je vodila čez Vrhniko do Logatca in Planine. V Planini je prenočil ter 28. junija 1803 ob jutranji zarji odrinil proti Postojni. Ob 11.00 uri je prispel v Zagorje, kjer se je nahajala poštna postaja za preprego konj.³⁶ Ker v Zagorju poštni mojster ni premogel hrane za pogostitev uglednih popotnikov, jih je poslal na viteško posestvo Na Kalcu, kjer je Breckerfelda prijateljsko sprejel lastnik posestva Janez Vilhar.³⁷ Vilhar je popotniku razkazal svoje zaklade, predvsem nekaj starih slik, ki so bile Breckerfeldu tako všeč, da jih je v svojem pismu Erbergu tudi podrobno opisal.³⁸ Iz Zagorja ga je pot vodila čez Lipo do Kastava, kjer je prenočil pri pl. Thierryjih, lastnikih gospodstva.³⁹ Kastav in okolica sta se Breckerfeldu posebej vtisnila v srce. Z občudovanjem je pisal o pridnih rokah, ki so obdelale vsako ped zemlje, o nasadih vinske trte, kostanjev, orehov, fig ter dišeči travi – timijanu in žajblju – rastočimi med skalnimi razpokami. Navdušil ga je tudi pogled na Kvarnerski zaliv, po katerem so plule ladje, ki so jih domačini imenovali "tribakle". V Kastavu se je udeležil slovesne maše v hrvaškem (ilirskem) jeziku, v vasi Rukavac pa sejma in plesne veselice.

Iz Kastava je potovanje nadaljeval čez Učko do Vranje. Po nasvetu Thierryja so se zaradi nevarnosti roparskih napadov pridružili Breckerfeldovi kočiji štirje oboroženi lovci iz Kastva, s katerimi se je na poti prijetno pogovarjal. Cesta čez Učko je Breckerfelda tako navdušila, da jo je imenoval za veličastno (majestätisch). V Logatcu si je s pomočjo Andreja Obreze, lastnika Hmeljnika, ogledal novo cesto, ki so jo gradili proti Postojni.⁴⁰ Nad zgrajenim odsekom je bil navdušen, vendar je menil,

²⁸ ARS, AS 730, fasc. 76, Stroškovnik s poti, 27. 7. 1803.

²⁹ ARS, AS 730, fasc. 76, Izvleček iz mojega dnevnika (4. 8. - 12. 8. 1803).

³⁰ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 18. 7. 1803. Po novoreformiranem urbarju iz leta 1597 je imela Pazinska grofija 25 komunov: Beram, Boljun, Borut, Botonega, Brseč, Brest, Cerovlje, Gračišče, Grdoselo, Kaščerga, Kringa, Kršikla, Lindar, Lovran, Pazin, Pazinski Novaki, Pičan, Previž, Stari Pazin, Tinjan, Trviž, Vranja, Zamask, Zarečje in Žminj. Leta 1803 je Pazinska grofija prejela še dajatve od treh bivših cerkvenih komunov: Gologorice, Tupljaka in Škopljaka.

³¹ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 18. 7. 1803.

³² Prav tam.

³³ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 25. 7. 1803.

³⁴ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 23. 8. 1803.

³⁵ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 3. 9. 1803.

³⁶ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 1. 7. 1803.

³⁷ Janez Vilhar, lastnik gospodstva Na Klancu od 1793 do 1818. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 312-313.

³⁸ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 1. 7. 1803.

³⁹ Od leta 1791 sta bila solastnika kastavskega gospodstva brata Franc Pavel in Jožef Nikolaj, pl. Thierry. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 213.

⁴⁰ ARS, AS 730, fasc. 76, Planina, 27. 6. 1803. Andrej Obreza, lastnik Hmeljnika v letih 1796-1827. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 182-183.

Pazinski grad z vzhoda

da cesta čez Učko prekaša tisto pri Logatcu, tako kot prekaša original dobro narejeno kopijo.⁴¹ Popotniki so se pod prelazom osvežili pri kamnitem vodnjaku, ki še danes stoji v vasi Vela Učka in kjer je nekoč stal rimski akvadukt. V Vranji je odpustil varnostne spremljevalce in po šestih urah prispel v Pazin.

Breckerfelda so po prihodu v Pazin namestili v pazinskem gradu. Na razpolago je dobil dve sobi, ki sta bili po njegovih besedah podobni pravi ječi. V bližini so bili zapori, v katerih je bilo takrat 5 razbojnikov, vklejenih v okovje, prostori krvnega sodnika, računovodje, grajskega paznika in biričev ter preiskovalna soba.⁴² Opisal je tudi nič kaj prijazno vzdušje in opremo obeh sob. V sobi, v kateri je spal in delal, so bila dvojna vrata, ki so se z notranje strani zapirala z lesenim zapahom in zaklenila z zarjavelo ključavnico. Strop je bil obložen z lesenimi tramovi, tla so bila iz trhljih, luknjastih desk. Okna so bila precej visoko, postavljena v nišo grajskih zidov. Okenska stekla so bila zakrpana, oknice pregrizene od črvov. Opremo sobe so sestavljali s tintnimi madeži popackana

pisalna miza iz hrastovine, dva slamnata stola, postelja s slamnato vrečo in žimnico, ena rjuha in turško pregrinjalo (türkische Decke). Na okrogli mizi je stal svečnik in umivalnik, vendar brez brisač. V sosednji sobi, ki je bila namenjena služabniku, sta se nahajali le postelja in skrinja. V sobah ni bilo peči za ogrevanje. Na račun svojega novega domovanja se je znal Breckerfeld tudi pošaliti in je 11. julija 1803 zapisal: "Pisal sem vam, da jaz kot Ludvik XVI. v svetišču, tukaj živim kraljevsko: mojih sosedov je 15 udomačenih gospodov: krvni sodnik, nekaj biričnih hlapcev, čuvarjev in vratarjev. Iz gradu ne morem noter ali ven, ne da bi moral iti mimo množice grajskih mož in biričev; okrog sebe slišim rožljanje verig in včasih krike obupanih zločincev iz zaporov."⁴³ Izraz mu je bil tako všeč, da je nekatera naslednja pisma naslovil "iz istrskega svetišča" ali pa le "iz svetišča".

S pomočnikom Elsnerjem sta se prehranjevala v gostilni pri doktorju Segerju, kjer je jedel tudi pazinski glavar Rest. Kosilo je bilo ob 13.00, večerja ob 21.00. V Segerjevem vrtu se je zvečer zbiral izobraženi svet: uslužbenci gospostva, vojaški častniki, zdravniki idr. Z izbiro hrane ni bil najbolj navdušen, saj so v Istri takrat v glavnem jedli ovčje meso, navdušen pa je bil nad urejenim sistemom kontrole mesnic.⁴⁴ Živino za zakol sta najprej pregledala vojaški zdravnik (kirurg) in policaj, ki sta potrdila, da je zdrava in primerna za zakol. Zatem so zaklano živino taksirali zapriseženi cenilci. V tistem času je mesto Pazin premoglo 4 mesarje.

Med bivanjem v Pazinu se je Breckerfeld udeleževal družabnih prireditev za bogatejši sloj prebivalstva. 21. julija 1803 je bil na svečanem obedu v Gračišču, ki ga je za svoj god pripravil Viljem Schröder, stotnik pehotnega polka. Pri obedu so postregli z izbranimi prigrizki in najboljšimi istrskimi vini, črnimi, rdečimi, muškati iz Rovinja in Gračišča. Gostje so se zabavali s pokanjem iz pušk ter ob zvokih vojaške godbe. Na dan Sv. Marije Snežne 5. avgusta 1803 je slovesno peto mašo v kapeli pazinskega gradu daroval Jurij Barbo. Navzoči so bili vsi državni uradniki, gvardijan frančiškanskega samostana kot dvorni kaplan, župnik iz Starega Pazina in številna duhovščina. Po maši so postregli s kavo, zvečer pa je goste povabil na večerjo krvni sodnik Gellušig (Jelušić). Na njej so postregli z najzlahtnejšimi morskimi ribami, genoveškimi slaščicami, sadjem, vinom, rozolijem (rožnim likerjem) iz Zadra, punčem in ostalimi delikatesami. V dnevnik je Breckerfeld še zapisal: "Pošteno se je pilo, jedlo in razgrajalo, razpravljalo, pametovalo. Po polnoči je bilo vsega konec."⁴⁵

⁴³ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 11. 7. 1803.

⁴⁴ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 5. 7. 1803.

⁴⁵ ARS, AS 730, fasc. 76, Izvleček iz dnevnika z dne 5. 8. 1803.

⁴¹ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 1. 7. 1803.

⁴² ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 5. 7. 1803.

Razen prireditev za bogate je Breckerfeld obiskoval tudi dramske igre (Taschenspiele), ki jih je za mestne prebivalce uprizarjal igralec z imenom Fontana, ki je bil po Breckerfeldovi oceni uren igralec.

Kot ljubitelj narave se je večkrat sprehajal po pazinski okolici, vedno z mrežo za lovljenje metuljev v roki. Pokrajina mu je ugajala in prijatelju je pisal: "Pokrajina mi je zelo všeč, ima veliko prijetnosti. Tudi tukaj žvrgoli veseli čriček, tako kot v vinskih goricah Kastva, vse do omamljenja."⁴⁶ Vsakodnevno se je v družbi pomočnika Elsnerja sprehodil proti sv. Petronili,⁴⁷ kjer je bilo vojaško vadišče. Na enem izmed jahalnih sprehodov se je ustavil na "Cavalieri" Bregu, kjer je v podeželski hiši živel gospod Zacharija. Ta je jezdece povabil v hišo, v kateri je na Breckerfelda naredil vtis čudovit talni mozaik iz pisanega brušenega istrskega kamna, ki "predstavlja čudovito turško preprogo".⁴⁸ Zacharija je gostom potožil, da so ga napadli razbojniki, ki so izkoristili izpostavljeni položaj njegove hiše, ga pretepli in olajšali za težko prihranjenih 1000 goldinarjev.⁴⁹

Breckerfelda je presenetila revščina istrskega prebivalstva, zaradi katere je v Pazinski grofiji krožilo malo denarja. Ko je ob neki priložnosti hotel zamenjati bankovec za 5 goldinarjev, je blagajnik gospostva postal "bled kakor smrt".⁵⁰ Denarja niso mogli zamenjati niti v trgovinah, kjer so prebivalci kupovali na dolg, dokler dolžnik ni dosegel vrednost nakupa v višini 5 goldinarjev. Revščino je najbolj opazil pri rektifikaciji davčnih obveznosti, saj je 23. avgusta 1803 napisal: "Revni so povsod... Istra je povsem revna: in beneška Istra je revnejša od cesarske... Sicer pa me preseneča, da tukaj ne vidim nobenega berača: morajo torej obstojati le reveži, ki miloščino prejema doma."⁵¹

Jeseni leta 1803 je veliko prebivalcev Istre zbolelo za mrzlico; v okolici Pazina je zbolelo okrog 2000 ljudi, v Čepiću okrog 800.⁵² Čeprav so številni umrli zaradi mrzlice, je Breckerfeld ocenil, da ni šlo za nalezljivo bolezen, temveč naj bi bila to posledica lakote v pretekli zimi in splošne slabe prehrane. Istrani naj bi si v času lakote pekli kruh iz drevesne skorje ter kravjega gnoja, pomešanega s slamo.⁵³ Ocenil je, da bi bila v Čepiću mrzlica lahko posledica izhlapevanj Čepiškega jezera. Ko se je nekoč hotel malo odpočiti na njegovem obrežju, je

zrak tako smrdel, da se je hitro odpravil stran.⁵⁴

Vendar revščino po Breckerfeldovem mnenju ni bilo opaziti v tamkajšnjih cerkvah in cerkvicah, saj "če so še tako nepomembne, v njih vidvam oltarje iz najboljšega domačega marmorja".⁵⁵

Na potovanjih po Istri, v glavnem službenih, si je Breckerfeld v zvezek zapisoval osnovne beležke o nekaterih krajih, ki jih je obiskal. Izkoristil je priložnost in obiskal Pulj, ki je bilo po njegovem mnenju najbolj ogleda vredno mesto v Istri.⁵⁶ Iz pisem in opisa istrskih krajev izvemo, da je od junija do novembra 1803 obiskal Belaj, Beram, Boljun, Brseč, Čepić, Gračišče, Gradinje, Kastav, Kašćergo, Kringo, Lindar, Lovran, Lupoglav, Odolino, Opatijo sv. Jakoba, Paz, Pićan, Pulj, Sv. Petar u Šumi, Šumber, Tinjan, Trviž, Volosko in Žminj.

Avstrijska Istra je na prelomu iz 18. v 19. stoletje štela 21.833 prebivalcev, sestavljala pa so jo Pazinska grofija, Auerspergov fidejkomis Belaj pri Čepiću, posestvi verskega sklada Pićan in Sv. Petar u Šumi, gospostvi Lupoglav (last grofa Pompeja Brigida) in Kršan (last baronov Argento) ter nekaj manjših posestev neplemiških oseb.⁵⁷ Pazinska grofija je po dolžini merila 10, po širini pa 4 milje,⁵⁸ mesto Pazin pa je bilo oddaljeno od Ljubljane 14 poštnih postaj. Avstrijska Istra je merila 28,5 kvadratnih milj. V grofiji je Breckerfeld naštel šest mestec (Tinjan, Brseč, Pićan, Gračišče, Lovran in Pazin), dve mali morski pristanišči (Brseč, Lovran),⁵⁹ osem trgov (Boljun, Kršan, Kringa, Žminj, Lindar, Paz, Trviž in Beram) ter štirinajst vasi. Največje reke so bile Raša, Boljunčica in Pazinčica (Fojska), največja hriba pa Učka z oljčnimi nasadi ter "Goretin" nad Pićnom. Naštel je tudi nekaj večjih gozdov: pri Borutu, Cerovlju, Grdoselu, Pazinskih Novakih, na Učki, "Vetuna" pri Pićnu, "Zritesh" pri Čepiću in Log. Od vodnih izvirov je bil zanj omembe vreden le tisti na Učki v vasi Vela Učka. Kot plodne je ocenil Pićensko dolino, dolino Draga, Gračiščansko in Novačansko dolino. Rodovitnost se je izkazovala v pridelavi vina in sadja ter perutninarstvu in ovčereji. Pri Pazu je bilo veliko travnikov, v Čepiću pa gojišče fazanov in kobilarna. Najboljša vina so pridelovali v Brseču, Čepiću, Gradinju, Pazu, Mošćenica, Kršanu. Breckerfeld ni pozabil omeniti niti dveh kamnolomov; pri Kastavu so lomili bel, pri Žminju pa bel in črni marmor.

⁴⁶ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 5. 7. 1803.

⁴⁷ Področje porušene cerkvice sv. Petronile, danes v centru mesta Pazin.

⁴⁸ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 11. 7. 1803.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 18. 7. 1803.

⁵¹ Breckerfeld je uporabil izraz "Hausarme", ki pomeni reveža, ki ne prosjači po hišah, temveč miloščino prejema doma od ljudi, ki vedo za njegovo stisko. ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 23. 8. 1803.

⁵² ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 16. 9. 1803.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 11. 7. 1803.

⁵⁶ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 16. 9. 1803.

⁵⁷ Breckerfeld omenja "Kavalieribreg", posestvi "Komushack" in "Milositsch dvor".

⁵⁸ Gre verjetno za avstrijsko miljo, ki je merila 7585,9 m. Herkov, Prinosi, str. 202

⁵⁹ Breckerfeld opozarja, da je bil tudi Tinjan nek ož morsko pristanišče.

V Pićnu se je Breckerfeld mudil 28. avgusta 1803, ko je še jezdil do Čepiškega jezera, Brda, Belaja in nazaj v Pazin. V Pićnu ni našel ničesar zanimivega, pač pa je z obžalovanjem zapisal: "Videl sem, da je bila Istra srečnejša dežela in da se zavistni časi njene srečne blaginje, ki so še razpoznavni v razvalinah, ne morejo povsem izbrisati. Videl sem prastari škofovski sedež, ki nosi v sebi obeležja prastare preproščine krščanstva od časov velikega Konstantina pa vse do nedavne vladavine Jožefa II. In sedaj mesto povsem nenaseljeno plačuje ceno razpada, medtem pa se 4000 goldinarjev škofovske rente odnese iz dežele in denar še toliko manj kroži v tej revni Istri."⁶⁶

Mestece Tinjan je premoglo 62 hiš, izmed katerih je bilo le 35 obljudenih, ter štelo 187 prebivalcev. Čeprav so ga topografi imenovali mesto, po Breckerfeldu tega imena ni bilo več vredno, saj ni imelo več obrambnih stolpov in obzidja. Najlepša hiša v mestecu je bila Radanovičeva hiša. Župnija Tinjan je štela 1157 prebivalcev. Za župno cerkev iz leta 1755 je napisal, da je zelo lepa.

Belaj je bil poletni dvorec knezov Auerspergov in del obsežnega Auerspergovega fidejkomisa v bližini Čepiškega jezera. V dvorcu je Breckerfelda navdušila vinska klet, v kateri je bilo skoraj 10.000 čebrov (sodov)⁶⁷ vina. Čepiško jezero je v času Breckerfeldovega obiska merilo v širino 3/4 ure hoje, v dolžino pa 3 ure hoje in je ustvarjalo zelo nezdravo življenjsko okolje. Nad jezerom je pod gorsko verigo Učke stal razpadajoči grad Kožljak (Waxenstein), matična hiša grofov Barbo. Čepiška vina je ocenil za najodličnejša v celi Istri; najboljša so bila tista iz Brda in Kožljaka.

Nekdanjo pavlinsko opatijo Sv. Petra u Šumi⁶⁸ je obiskal na začetku julija 1803. Hrastov gozd, po katerem je naselje dobilo ime, je posekal verski sklad za prodajo ladijskega lesa. Breckerfelda je navdušila lega opatije ter obdelana zemlja, negovane brajde, polja, bogata z žiti, travniki, presejani z drevesi belih vrb in trepetlikami, nasadi murv, fig in vsakršnih sadnih dreves.⁶⁹ Cerkev, ki so jo obnovili leta 1755, je bila še vedno lepa in ohranjena, prizadel pa ga je pogled na zapuščen samostan in hleve brez živine. Posestvo je bilo ocenjeno na 27.000 do 30.000 goldinarjev, letno pa je prinašalo 2000 goldinarjev rente. Imelo je le 21 hub, izmed katerih je bilo 1743. leta 14 inkorporiranih Pazinski grofiji.

Žminj, trdnjava in župnijska cerkev oziroma zvonik župnijske cerkve

Neko posebno nekoliko boljše življenje je izžareval Žminj, za Pazinom najpomembnejše naselje v Pazinski grofiji. Mestece je štelo približno 1000 prebivalcev in je imelo 207 dobro grajenih hiš.⁷⁰ Breckerfeld je podrobno opisal hišo žminjskega župana Franca Rovisa. Zelo všeč mu je bila lično urejena kuhinja, ki jo je primerjal z bleščečimi sprejemnimi saloni. V njej so domačini sprejemali goste in se zabavali v dolgih zimskih večerih. Ognjišče v kuhinji je bilo nekoliko dvignjeno od tal.⁷¹ Tla so bila tlakovana iz neke vrste mozaika. Vsa namizna posoda in kavni porcelan sta bila razstavljena v vitrinah. V kuhinji ni bilo zaznati dima in zid je bil bolj bel in čist kot v spalnicah. Na njem so bili izobešeni portreti županov, kanonikov, župnikov, pičenskih škofov, patronov pavlinov. Vsaka premožnejša istrska hiša je imela na dvorišču lično cisterno, ki se je lahko zaklenila. Cisterne in ročni mlinci za mletje žita so bili zaradi velikega pomanjkanja vode pravo razkošje. Breckerfeldov gostitelj Franc Rovis je posedoval ročni mlin, ki je bil vreden več kot 3000 goldinarjev.⁷²

Žminjska cerkev se mu je zdela lepa in prostorna. Na njenih tleh je opazil nekaj reliefnih nagrobnikov, izmed katerih je bil najstarejši Jorga Kršanskega iz leta 1425, napisan v gotski pisavi in z družinskim grbom.

Bivanje v Istri je Breckerfeld izkoristil za obisk Pulja, ki je slovel po čudovito ohranjenih rimskih spomenikih. Na konjskem hrbtu se je 25. septembra 1803 odpravil v Pulj preko Žminja, Savicente, Vodnjana in Fažane. V Pulju so ga najbolj

⁶⁶ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 3. 9. 1803.

⁶⁷ Mera za vino predvsem na Vipavskem. Uporabljala se je od 16. stoletja do 1857. V 16. stoletju je merila približno 66 litrov, ob prevedbi v dunajsko mero leta 1857 pa 70,70 litrov. Vilfan, Prispevki, str. 56-57.

⁶⁸ Ukinjena v času Jožefa II. leta 1784.

⁶⁹ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 11. 7. 1803.

⁷⁰ Najbolj obljudeno mestece v Pazinski grofiji. Leta 1808 je štelo 1168 prebivalcev v 207 hišah. Hoff, *Historisch*, 3. del, str. 89.

⁷¹ 13. avgusta 1803 je pisal: "V tej sušni deželi dežuje redko, izviri usihajo in potokov skoraj ni. Lažje se dobi merico vina kot nekaj kapljic vode, s katero so zelo varčni. Tukaj so ročni mlinci nujno hišno pohištvo, sicer bi zmanjkalo kruha.", ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 13. avgust 1803.

⁷² ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 27. 8. 1803.

zanimali rimski ostanki, o katerih je z navdušenjem pisal: "Kaj za ene čudeže starega sveta sem videl v Pulju: maestralno areno, ki je ohranjena kljub 2000 letom propada, rimsko kopališče, Avgustov tempelj, razvaline Dianinega templja, rimski slavolok in poleg lepo urejenega pristanišča še številne druge lepote in razvaline."⁷³ Kaj več o Pulju, razen o dragih gostilnah, ni pisal.⁷⁴

Ker se je v Istri mudil v poletnem času, ko je nadvse živahno zaradi številnih letnih sejmov, je na njih spoznaval zanimive ljudi in običaje ter jih velikokrat strnil v svojih opazovanjih. Tako je 18. julija 1803 zapisal: "Z veliko radovednostjo obiskujem tukajšnje cerkvene sejme." Obiskal je sejme v Rukavcu, Pazinskih Novakih, Lindaru, Žminju in Pazinu. Podrobno je opisal sejma v Pazinu in Žminju. V Pazinu je bil letni sejem 2. avgusta. Od 6. do 11. ure zjutraj so bile pri vsakem oltarju v frančiškanski cerkvi maše. Prišlo je veliko ljudi, tudi iz beneške Istre, vendar je bilo trgovskega blaga in živine bolj malo.⁷⁵ Na stojnicah so v glavnem prodajali kruh, ovčetino in sadje. Bilo je le nekaj kramarjev in Ribničanov, ki so trgovali s siti, v zameno pa so domov nesli vino.

Letni sejem v Žminju je bil povsem drugačen. Breckerfeld je ocenil, da ga je obiskalo približno 1000 ljudi, v obtoku pa je bilo približno 25.000 lir.⁷⁶ Za razliko od sejma v Pazinu je bilo tukaj naprodaj veliko blaga. Breckerfeld si je za 17 soldov kupil kozarec iz roževine (Hornglas). Na trgu se je seznanil s županom (podesta) iz Kanfanara ter z beneškima plemičema, grofoma Taccom in Bembom. Ljudstvo se je zvečer zabavalo ob deželni glasbi ter plesalo narodne pleske.

Breckerfeld se v pismih ni zadovoljil le z opisovanjem krajev in njihovih značilnosti, pač pa je z veliko radovednostjo opazoval ljudi in njihov značaj. Ko se je ob prihodu v Istro ustavil v Kastavu, so ga tam navdušili Liburni,⁷⁷ ki so bili zelo pobožni in vendar vedrega značaja. Za Istrane pa je med drugim zapisal: "Pri teh pogajanjih"⁷⁸ sem postal pozoren na genij Istranov. Oni so dobri ljudje – delovni, vendar lahkotni pri delu, ker jim primanjkuje spodbude in nimajo nobenih mož-

nosti za nagrajevanje njihovega dela."⁷⁹ In dalje: "Istran ne beži od dela, le nevesel je: Liburni so neutrudno marljivi, srčni, živahni in žilavi. Gledal sem nanje kot na dve povsem različni ljudstvi. V moji zavesti sta si tako različna kot Francoz in Italijan: Liburni so me povsem očarali, čeprav sem tudi Istranom naklonjen."⁸⁰

Kritično je ocenjeval tudi izobraženejši in bogatejši del prebivalstva. Za duhovščino je pripomnil, da ni bistroumna in se ne ukvarja z literaturo. Preostali izobraženi svet ni ničesar ljubil bolj kot dobro obloženo mizo, niso ga zanimale novice ali znanost in nemalokrat tudi gospodarstvo ne. Posledica vsega tega je bila neka posebna odtujenost teh krajev. V pismu z dne 25. julija 1803 je potožil: "...tukaj se ne izve nič zanesljivega, nič novega: tukaj se živi v neki določeni ravnodušnosti, kakršne nisem opazil še nikjer."⁸¹

Zaključek

Po večmesečnem bolj ali manj srečnem bivanju v Istri je Franc Anton Breckerfeld označil Istro kot deželo, ki bi pri boljši ureditvi lahko bila srečnejša.⁸² Kranjski plemič, ki je bil ves čas v neposrednem stiku s preprostimi ljudstvom, je lahko le opazoval in opisal posledice več stoletij trajajočega gospodarskega in populacijskega nazadovanja Istre. Beneški del se je dušil v različnih predpisih in omejitvah oblastnikov, ki so izčrpavali mesta in še bolj podeželje. Avstrijski del je kot obmejna pokrajina, ki je bila v političnem smislu le protitež prodoru beneškega vpliva v avstrijske dežele, dolgo ostal v lasti deželnih knezov. Toda ti so dajali v zakup plemičem različnega izvora, v glavnem tujcem, ki se z istrskimi razmerami niso dosti ukvarjali, medtem pa se je gospodarsko stanje temu primerno iz stoletja v stoletje slabšalo. Ko je v 17. stoletju Avstrija izgubila interes za Istro in jo celo ponudila v prodajo Beneški republiki, ki je nakup zavrnila, je Istra prehajala iz roke v roko v glavnem italijanskim plemiškim rodbinam. Stanje, kot ga je v svojih pismih in sestavkih opisal Breckerfeld, je bilo več kot porazno, zato je bila združitev Istre v Istrsko okrožje leta 1825 pozitiven premik naprej. V tem smislu lahko Breckerfelda razumemo kot napovedovalca boljših časov, ki jih je Istra v svoji preteklosti že doživela.

⁷³ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 30. 9. 1803.

⁷⁴ Pulj je podobno, tri leta pred Breckerfeldom, doživel avstrijski potopisec Maximilijan Fischl. Tudi njega je navdušila arena, vendar je bila zapuščena in zarasla s travo. Despot, Maximilijan Fischl, str. 314.

⁷⁵ Breckerfeld je sejem primerjal s sejmi na Kranjskem, na katerih je bil znaten blagovni promet. ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 2. 8. 1803.

⁷⁶ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 27. 8. 1803.

⁷⁷ Liburni so bili ilirsko pleme, ki je naseljevalo področje zahodne hrvaške obale (Kvarnerskega zaliva), severne Dalmacije in otokov. Sredi 2. stoletja so jih podredili Rimljani. V 17. in 18. stoletju se je za prebivalce omenjenih področij uporabljal ta izraz, čeprav niso imeli nič skupnega s prvotnimi Liburni.

⁷⁸ Pogajanja o davčni regulaciji.

⁷⁹ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 18. 7. 1803.

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 25. 7. 1803.

⁸² ARS, AS 730, fasc. 76, Pazin, 25. 7. 1803.

VIRI IN LITERATURA

ARS – Arhiv Republike Slovenije,
AS 730 – Gospostvo Dol, fasc. 76, fasc. 121, fasc. 124.

LITERATURA

- Bertoša, Miroslav: Društvene strukture u Istri od 16.-18. stoljeća. *Društveni razvoj u Hrvatskoj. (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)* (ur. Mirjana Gross), Zagreb : Sveučilišna naklada Liber, 1981, str. 127-152.
- Bertoša, Miroslav: Migracije i antagonističke grupe: starosjedioci i doseljenici između sukoba i suživota. *Jugoslavenski istorijski časopis*, 23, 1988, št. 3-4, str. 7-26.
- Bertoša Miroslav: Nemirne granice knežije (Građa u Državnom arhivu u Veneciji o graničnim sukobima i sporovima između mletačke Pokrajine Istre i Istarske knežije). *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 26, Pazin-Rijeka 1983, str. 9-79.
- Bratulić, Vjekoslav: Urbari Pazinskog feuda (16. stoljeća). *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 8-9/1963-64, Rijeka 1964, str. 129-204; 10, Rijeka 1965, str. 245-290.
- Bratulić, Vjekoslav: Funkcije župana u općinskim zajednicama na području Pazinske grofovije (16.-17. stoljeće). *Jadranski zbornik*, 7, Pula-Rijeka 1969, str. 147-160.
- Cova, Ugo: La prima annessione dell'Istria ex veneziana al Litorale austriaco nel 1804 e l'Ufficio circolare dell'Istria in Capodistria. *Acta Histriae III*, Koper-Milje : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 1994, str. 201-208.
- Darovec, Darko: *Pregled zgodovine Istre*. Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko (Knjižnica Annales; 1), 1992.
- De Franceschi, Camillo: Storia documentata della Contea di Pisino (a cura del figlio Carlo). *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria, Nuova serie*, zv. 10-12, Venezia 1963.
- Despot, Miroslava: Maximilijan Fischl o Istri 1800. godine. *Jadranski zbornik*, 11, 1979-1981, Pula-Rijeka 1983, str. 309-317.
- Faber, Eva: Vom Schicksalsverlauf einer Grenzregion in der Neuzeit am Beispiel Istriens. *Carinthia I*, 187, Celovec 1997, str. 283-326.
- Herkov, Zlatko: Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu. *Zbornik historijskog zavoda Jugoslavenske akademije*, 8, Zagreb 1977, str. 143-215.
- Hoff, Heinrich Georg: *Historisch-statistisch-topografisches Gemälde vom Herzogthume Krain und demselben einverleibten Istrien: Ein Beytrag zur Völker -und Länderkunde*, 3. del: Beschreibung Innerkrains oder des Adelsperger Kreises, zu welchem auch Istrien gehört, Laidach, 1808.
- Holz, Eva: O uvozu vina na Kranjsko in o njegovem ponarejanju v prvi polovici 19. stoletja. *Dežela refoška (vinogradništvo in vinarstvo slovenske Istre)*, Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko (Knjižnica Annales; 10), 1995, str. 149-160.
- Holz, Eva: Janez Vajkard Valvasor: Slava vojvodine Kranjske. Peti del: Istra, *Stari krajepisi Istre* (ur. Darko Darovec), Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije : Pokrajinski muzej (Knjižnica Annales majora), 1999, str. 173-264.
- Jurčić Čargo, Daniela: O odnosih kranjske dežele in habsburške Istre v kranjskih virih 16. stoletja. *Annales*, št. 14 (Series historia et sociologia 6), Koper 1998, str. 167-178.
- Labinjan, Galiano: Razvoj školstva u Pazinu – prilog za povijesnu sintezu. *Pazinski memorijal*, 13, št. 19, Pazin 1989, str. 179-209.
- Mal, Josip: Breckerfeld Franc Anton. *Slovenski biografski leksikon*, 1, Ljubljana 1925-32.
- Mitis, Silvio: La Contea di Pisino dal decimosesto al decimonono secolo. *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria*, 19, fasc. 1, Parenzo 1903, str. 56-146.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.
- Umek, Ema: *Erbergi in dolski arhiv*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1991.
- Umek, Ema: Breckerfeld Franc Anton. *Enciklopedija Slovenije*, 1, Ljubljana 1988, str. 363.
- Vilfan Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero. *Zgodovinski časopis*, 8, št. 1-4, 1954, str. 27-86.
- Žontar Jože et al: Uprava Štajerske, Koroške, Kranjske in Primorja 1747/48 do 1848. *Priročniki in karte o organizacijski strukturi do 1918* (ur. Jože Žontar), Graz-Klagenfurt-Ljubljana-Gorizia-Trieste, 1988, str. 76-92.



Z U S A M M E N F A S S U N G

Die Reise Franz Anton von Breckerfelds nach Istrien im Jahre 1803

Im Jahre 1803 reiste der Krainer Adelige Franz Anton von Breckerfeld im Auftrag der Krainer Landstände nach Istrien mit der Aufgabe, die Steuerrektifikation für das Gebiet der Grafschaft Pazin (Mitterburg) durchzuführen. Der Eindruck, den Istrien auf ihn machte, und interessante Erlebnisse aus der Zeit seines Aufenthalts in Pazin hielt er in seinen Briefen an J. K. Erberg in Ljubljana fest, ferner in Handschriften mit Beschreibungen istrischer Orte und Bräuche sowie in zahlreichen Abschriften istrischer Epitaphe. Er reiste mit der Kutsche von Ljubljana über Logatec, Planina, Postojna, Zagorje und Kastav nach Pazin.

In Pazin wohnte er im Schloß und nahm in seiner Freizeit an Veranstaltungen für wohlhabende Kreise teil, besuchte Jahrmärkte und Volksfeste, wanderte in der Umgebung und begab sich auf dem Pferderücken nach Pula. Bei den Steuerrektifikationsarbeiten lernte er die Armut der istrischen Bevölkerung kennen, ferner veraltete Produktionsformen, schlechte Verwaltung der Güter und zahlreiche andere Probleme der bäuerlichen Bevölkerung. Die schwere wirtschaftliche Situation, die Breckerfeld vorfand, war Folge einer jahrhundertelangen wirtschaftlichen und demographischen Rückentwicklung Istriens unter dem venezianischen Löwen und dem österreichischen Adler. In einer Schrift, die er anlässlich der Vereinigung des ehemaligen venezianischen Istrien mit Österreich verfaßte, setzte er sich für eine einheitliche Verwaltung der Halbinsel und ihren Anschluß an das Laibacher Gubernium ein und unterbreitete einige Vorschläge für die Entwicklung der istrischen Wirtschaft.